

نمده پنجم جمعیت‌شناسی ایران / سال نهم، شماره ۱۸، پاییز و زمستان ۱۳۹۳-۱۳۹۴

بررسی مضیقه ازدواج در ایران

فاطمه ترابی^۱

مسعود کوچانی اصفهانی^۲

محمد شکفته گوهری^۳

چکیده

بحث مضیقه ازدواج یا عدم تعادل تعداد مردان و زنان واقع در سن ازدواج در اثر تغییرات ساختار سنی جمعیت کشور در پژوهش‌های پیشین مورد توجه قرار گرفته است. هدف این پژوهش به روز کردن اطلاعات موجود در مورد وضعیت مضیقه ازدواج در ایران بر اساس نتایج آخرین سرشماری نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰ است. به منظور دست‌یابی به تحلیلی دقیق از وضعیت مضیقه ازدواج، علاوه بر بررسی نسبت‌های جنسی و مقایسه‌های توصیفی، از شاخص میزان فراهمی زوج و شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج نیز استفاده می‌گردد. این شاخص‌ها برای زنان و مردان در کل کشور و نیز به تفکیک مناطق شهری-روستایی محاسبه می‌شوند. نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله، زنان به جز زنان شهرنشین دارای تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی؛ در گروه سنی

۱ استادیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، fatemeh_torabi@ut.ac.ir

۲ کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، masoudkuchani@ut.ac.ir

۳ کارشناس ارشد جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، mohammad.gohari@ut.ac.ir

۲۵-۲۹، مردان شهر نشین دارای تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی و کل زنان این گروه سنی؛ در گروه سنی ۳۰-۳۴، همه زنان در شرایط مضیقه ازدواج هستند و به طور کلی زنان بیش از مردان با مضیقه ازدواج روبرو هستند.

واژگان کلیدی: ازدواج، مضیقه ازدواج، شاخص میزان فراهمی زوج، شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج، ایران

مقدمه و بیان مسأله

ازدواج، قراردادی قانونی بین دو فرد در شکلی از یک واحد جنسی، تولیدی و تجدید نسلی است (دمنی و مک‌نیکول،^۱ ۲۰۰۳: ۶۲۱). در طول دوره‌های تاریخی، ازدواج به عنوان پدید آورنده یکی از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی، یعنی خانواده مورد توجه بوده است. امروزه با وجود تغییرات عمده در اشکال ازدواج در بسیاری از جوامع فراگیری آن هنوز در سطح بالایی باقی مانده است. در ایران عمومیت ازدواج (درصد افراد ازدواج کرده تا سن ۵۰ سالگی) در سال ۱۳۹۰، ۹۶٫۶ درصد برای زنان و ۹۷٫۸ درصد برای مردان بوده است (ترابی و عسکری ندوشن، ۱۳۹۱)، که خود نشان‌دهنده مقبولیت ازدواج برای بخش عمده جامعه است. در علم جمعیت‌شناسی، ازدواج به عنوان مقدمه فرزندآوری مورد توجه قرار می‌گیرد. تغییر در شرایط ازدواج به هر دلیلی ممکن است فرزندآوری را تحت تأثیر قرار دهد و تغییرات عمده‌ای را در ساختار جمعیتی ایجاد کند.

مضیقه ازدواج به وضعیتی اشاره دارد که به تعداد کافی همسر مناسب برای زنان و مردان ازدواج نکرده وجود ندارد. انفجار جمعیت در یک جامعه می‌تواند به مضیقه ازدواج منجر گردد. زنانی که در دوره زمانی افزایش موالید متولد می‌شوند، با کمبود مرد در طیف سنی متناسب با خود مواجه‌اند. در واقع شوهران بالقوه این زنان، دو یا سه سال پیش از آن‌ها، زمانی که نرخ موالید پایین‌تر بوده است، به دنیا آمده‌اند (گلیک^۲، ۱۹۸۸). علاوه بر این شرایط جنگ و مرگ

1 Demeny and McNicoll

2 Glick

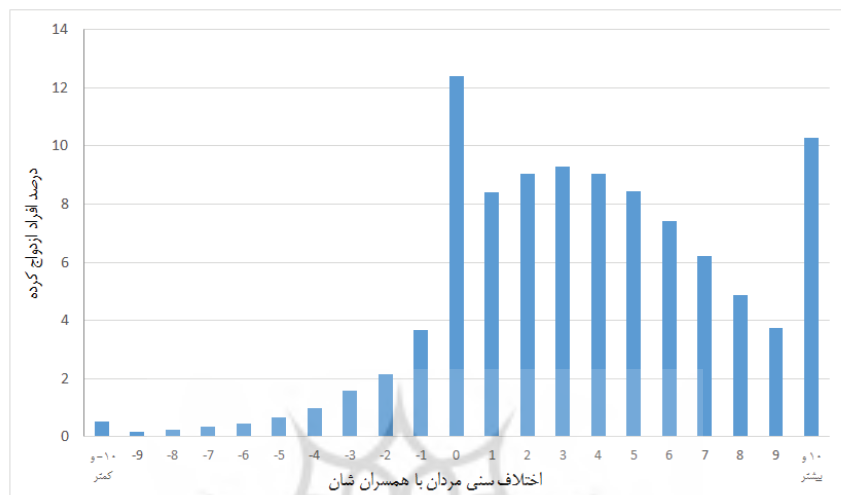
مردان در سنین ازدواج و همین طور مهاجرت جنس‌گزين به خصوص مهاجرت مردان در جستجوی کار می‌تواند تعادل در نسبت مردان به زنان را از بین ببرد و در نهایت مضیقه ازدواج را باعث گردد. همچنین مضیقه ازدواج می‌تواند در نتیجه ترجیح جنسی که با استفاده از سقط جنین انتخابی صورت می‌گیرد، رخ دهد (دمنی و مک‌نیکول، ۲۰۰۳: ۴۴۸). به طور مثال، سیاست تنظیم خانواده شدید در چین در سی سال گذشته باعث ترویج ترجیح جنسی و در نهایت فزونی بالاتر از حد نرمال نسبت جنسی در بدو تولد^۱ (تقریباً ۱۲۰ یعنی ۱۲۰ مرد به ازای ۱۰۰ زن) گردید (جیانگ، فلدمن و لی، ۲۰۱۳).

بررسی و آگاهی از الگوهای سنی ازدواج و سایر ویژگی‌های انتسابی و اکتسابی در بررسی مضیقه ازدواج، شناخت عمیق‌تری در این زمینه به دست می‌دهد. ترابی و عسکری ندوشن (۱۳۹۱) تغییرات ازدواج در ایران را مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که در فاصله سال‌های ۹۰-۱۳۴۵ میانگین سنی ازدواج زنان و مردان افزایش یافته است. میانگین سن ازدواج زنان از ۱۸,۳ سال در سال ۱۳۴۵ به ۲۳,۴ سال در سال ۱۳۹۰ رسیده است. این در حالی است که میانگین سن ازدواج مردان در این دوره زمانی از ۲۴,۹ سال به ۲۶,۷ سال تغییر یافته است. در بسیاری از جوامع مردان تمایل به ازدواج با زنان جوان‌تر و با تحصیلات کمتر از خود دارند در حالیکه زنان ازدواج با مردانی با سن و تحصیلات بالاتر از خودشان را مطلوب می‌دانند (کیان، ۲۰۱۲). این موضوع در جامعه ما هم تقریباً صادق است. اختلاف سنی مردان با همسران‌شان را می‌توان در نمودار (۱) ملاحظه نمود. این نمودار نشان می‌دهد که اکثریت مردان با زنان جوان‌تر از خود ازدواج می‌کنند. چنانکه در سال ۱۳۹۰ بیشترین ازدواج‌های ثبت شده، مربوط به ترکیب سنی مردان ۲۴-۲۰ ساله با زنان ۱۹-۱۵ ساله بوده است.

۱ تعریف و نحوه محاسبه نسبت جنسی در بخش ۳ توضیح داده خواهد شد.

2 Jiang, Feldman & Li

3 Qian

نمودار ۱ - توزیع درصدی اختلاف سنی زنان و مردان هنگام ازدواج در سال ۱۳۹۰

منبع: سازمان ثبت احوال (۱۳۹۰).

همان‌گونه که در بخش بعد بیان خواهد شد، تحقیقات پیشین از روش‌های مختلفی برای بررسی مضيقه ازدواج استفاده کرده‌اند که هر کدام از نقاط ضعف و قوتی برخوردارند. این مقاله با استفاده از جدیدترین داده‌ها و مناسب‌ترین روش‌های موجود، وضعیت مضيقه ازدواج در کشور را بررسی می‌کند. نتایج این مقاله ضمن به روز کردن اطلاعات موجود در مورد مضيقه ازدواج، امکان ارزیابی پیش‌بینی‌های مطالعات پیشین در مورد مضيقه ازدواج در کشور را نیز فراهم می‌آورد.

پیشینه پژوهش

مطالعات گوناگون با استفاده از منابع داده‌ای و روش‌های مختلف، برآوردهای گوناگونی از مضيقه ازدواج در کشور ارائه داده‌اند (امیرخسروی و فرهادی، ۱۳۷۲، درودی‌آهی، ۱۳۸۱ الف و ب، احمدی و همتی، ۱۳۸۷، ربانی، قاسمی و احمدی، ۱۳۸۹). در این پژوهش‌ها بر اساس گروه سنی و میزان تحصیلات زنان و مردان ازدواج نکرده، توازن جنسی در بازار ازدواج اندازه‌گیری شده است.

از مطالعات اولیه کشورمان در این زمینه می‌توان از مطالعه امیرخسروی (۱۳۶۷) یاد نمود که تفاوت میان زنان و مردان هرگز ازدواج نکرده در سال ۱۳۶۵ را ۱۰۸۰۲۱۷ نفر محاسبه کرد و با افزودن تعداد ۹۴۶۴۰۵ زن مطلقه و بیوه، در نهایت حدود دو میلیون نفر زن و دختر مازاد را محاسبه نمود. همچنین امیرخسروی و فرهادی (۱۳۷۲) در مطالعه‌ای دیگر با بررسی عدم توازن در تعداد مردان و زنان در سنین ازدواج، تفاوت سن ازدواج زنان و مردان، تلفات جنگ و انقلاب، مهاجرت بین‌المللی و تأثیر ساختار سنی و جنسی مهاجران را عوامل موثر در ایجاد این عدم توازن برشمردند.

درودی‌آهی (۱۳۸۱ب) مضیقه ازدواج را با استفاده از داده‌های سرشماری سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۵ و با در نظر گرفتن سناریوهای ازدواج زنان با گروه‌های سنی همسان و بالاتر محاسبه کرد. نتایج نشان داد که با بالا رفتن میانگین سنی در اولین ازدواج، توازن جنسی در افراد ازدواج نکرده در دهه ۷۵-۱۳۶۵ نامتعادل شده و به رشد فزاینده تعداد زنان در قیاس با مردان منجر شده است. وی همچنین در مطالعه‌ای دیگر مضیقه ازدواج را با محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج (AR^1) و شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج (COR^2) و با در نظر گرفتن تحصیلات و محل سکونت شهری و روستایی سنجیده است (درودی‌آهی، ۱۳۸۱ الف). نتایج این تحقیق نشان داد که بدترین وضعیت متعلق به زنان با تحصیلات عالی و ساکن روستاها است و همچنین با بالا رفتن سن از شانس ازدواج زنان به ویژه زنان دارای تحصیلات عالی کاسته می‌شود.

بلادی موسوی (۱۳۸۳) با در نظر گرفتن ترکیب‌های مختلف سنی و تحصیلی زنان و مردان ازدواج نکرده، اختلاف تعداد مردان و زنان را برای سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۸۲ محاسبه کرده است. به این ترتیب که وضعیت ازدواج زنان و مردان در شرایط یکسانی گروه سنی و تحصیلی آن‌ها و همچنین یک گروه سنی و تحصیلی پایین‌تر زنان بررسی شده است. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که با توجه به افزایش تعداد زنان در مقاطع تحصیلی عالی نسبت به گذشته، در صورتی که تمایل زنان به ازدواج با گروه سنی و تحصیلی بالاتر از خود ادامه یابد، مضیقه ازدواج شدت می‌گیرد.

1 Availability Rate

2 Comparative Odds Ratio

کمالی (۱۳۸۶) در پژوهشی با کاربرد شاخص‌های مختلف مضیقه ازدواج در سال ۱۳۸۰ پرداخت و نشان داد که در این سال تنها ۰/۱ درصد زنان با مضیقه ازدواج مواجه بوده‌اند. احمدی و همتی (۱۳۸۷) با استفاده از داده‌های سرشماری ۱۳۸۵، نسبت جنسی کلی سنین ازدواج را محاسبه کرده و به این نتیجه رسیدند که مضیقه ازدواجی تا سال ۱۳۹۰ برای زنان و در دهه ۱۳۹۰ برای مردان وجود خواهد داشت. ربانی، قاسمی و احمدی (۱۳۸۹) نیز با استفاده از داده‌های سرشماری ۱۳۸۵ و روش نسبت جنسی وزنی، مضیقه ازدواج را برای سه استان گلستان، مازندران و گیلان محاسبه کردند. نتایج این پژوهش وجود مضیقه ازدواج را برای مردان واقع در گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله و زنان واقع در گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله نشان داد. در دو گروه سنی ۳۰-۳۴ و ۳۵-۳۹ ساله نیز شدت مضیقه برای دختران زیاد بوده است.

از میان مطالعات مربوط به سایر کشورهای جهان، ویورس^۱ (۱۹۸۸) در بررسی مضیقه ازدواج بزرگسالان کانادا، با استفاده از داده‌های سرشماری، نسبت جنسی این گروه را حدود ۸۰ محاسبه کرد که به طور قابل توجهی نامتعادل است. همچنین با استفاده از داده‌های سرشماری و ثبت ازدواج شاخص میزان فراهمی زوج را محاسبه کرد. این شاخص تعداد افراد ازدواج نکرده جنس مخالف را به ازای هر صد نفر برآورد می‌کند. شاخص میزان فراهمی زوج برای مردان کمتر از ۲۰ نفر است و با افزایش سن به تدریج تا ۵۰ نفر افزایش می‌یابد. برای زنان پتانسیل دسترسی به همسر بالاتر از ۲۰ نفر است و با افزایش سن کاهش پیدا می‌کند. این بدان معناست که با افزایش سن در بزرگسالان مضیقه ازدواج برای زنان شدیدتر از مردان است.

یانگ و لیو^۲ (۲۰۰۵) به بررسی عدم تعادل جنسی و بازار پیچیده ازدواج در تایوان پرداخته‌اند. این مقاله به محاسبه نسبت جنسی و شاخص میزان فراهمی زوج برای اندازه‌گیری عدم توازن جنسی از سال ۱۹۷۰ پرداخته است. در بازار ازدواج تایوان عدم توازن جنسی بعد از سال ۱۹۸۰ به سود زنان بوده است اما پس از بازگشایی مرزهای چین و دیگر کشورهای اطراف، بسیاری از مردان در نتیجه مهاجرت و مسافرت، اقدام به ازدواج‌های بین قومی کرده‌اند. در نتیجه بازار ازدواج جدیدی پس از هجوم عروس‌های خارجی به تایوان ظهور پیدا کرد. در شرایط

1 Veevers

2 Yang and Liu

کنونی یک بازار ازدواج نامطلوب برای زنان تایوانی (به خصوص زنانی روستایی با تحصیلات کمتر) وجود دارد.

گیلموتو^۱ (۲۰۱۱) با به کارگیری روش مبتنی بر کوهورت موالید دو جنس، به بررسی چولگی نسبت جنسی در بدو تولد در دو کشور چین و هند پرداخت. این مطالعه از وجود مضیقه ازدواج در آینده در این دو کشور حکایت دارد. در این مطالعه، بر اساس سه سناریوی مختلف پیش‌بینی جمعیت در سال‌های ۲۰۰۵-۲۱۰۰ نسبت جنسی در بدو تولد نشان داده شده است. در مطلوب‌ترین سناریو تعداد مردان واقع در سن ازدواج در هر دو کشور هند و چین از تعداد زنان واقع در سن ازدواج در هر سه دهه از ۵۰ درصد تجاوز خواهد کرد. اگر نسبت جنسی در بدو تولد تا سال ۲۰۲۰ بتواند به حالت عادی بازگردد، انتظار می‌رود نسبت مردان مجرد در سن ۵۰ سالگی تا سال ۲۰۵۵ در چین تا ۱۵ درصد افزایش یابد.

کیان (۲۰۱۲) در مقاله‌ای با عنوان "مضیقه ازدواج برای زنان دارای تحصیلات عالی" به بررسی تفاوت‌های جنسی در همسان همسری در مناطق شهری چین پرداخته است. امروزه در شهرهای چین معمول است که از بانوان تحصیل‌کرده‌ای که هنوز مجرد هستند با واژه‌ی "زنان جامانده"^۲ یاد می‌شود. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد مضیقه ازدواج برای زنان در بازار ازدواج چین، تنها برای زنان سن بالا (۳۰-۴۹) و تحصیل کرده اتفاق می‌افتد. مدل لگاریتم خطی، عدم تعادل جنسی در الگوهای ازدواج مطلوب را نشان می‌دهد. از آنجا که مردان به ازدواج با زنان جوان تر و با تحصیلات کمتر از خودشان تمایل دارند اما زنان ازدواج با مردانی با سنین بالاتر و تحصیلات بهتر از خودشان را مطلوب می‌دانند، توزیع سنی و تحصیلی ناهمسان در هر دو جنس باعث می‌شود زنان تحصیل‌کرده شانس کمتری برای ازدواج با مردانی در سنین بالاتر و دارای تحصیلات بالاتر وجود دارد اما مردان شانس بیشتری برای یافتن همسر مطلوب دارند.

جیانگ، فلدمن و لی (۲۰۱۳) مضیقه ازدواج را در چین برای سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۶۰ پیش‌بینی نمودند. آن‌ها با استفاده از جدول عمر تعداد مردان ۵۰ ساله ازدواج نکرده را برای سال‌های آتی محاسبه نمودند. بر این اساس نسبت جنسی جمعیت هرگز ازدواج نکرده در بازار

1 Guilмото

2 Leftover ladies

ازدواج چین در سال ۲۰۲۰ از ۱۵۰ تجاوز خواهد کرد. این مطالعه پیش‌بینی می‌کند که وجود مازاد مرد، استراتژی‌های مهمی برای پیدا کردن همسر تولید خواهد کرد و بسیاری از مردان برای یافتن همسر به سراغ زنان جوان‌تر خواهند رفت. همچنین مضیقه ازدواج احتمالاً به افزایش بعضی از جریان‌های غیر معمول ازدواج (مانند ازدواج‌های پایاپای، ازدواج‌های پولی و عروسان کودک) منجر خواهد گردید.

روش تحقیق

بررسی پژوهش‌های پیشین نشان داد که بسیاری از مطالعات انجام شده در حوزه مضیقه ازدواج در ایران از شاخص نسبت جنسی استفاده کرده‌اند (احمدی و همتی ۱۳۸۷، ربانی، قاسمی و احمدی ۱۳۸۹، درودی‌آهی ۱۳۸۱، گیل‌موتو ۲۰۱۱، یانگ و لیو ۲۰۰۵). شاخص نسبت جنسی، حتی اگر ویژگی‌هایی چون سطح تحصیلی و محل زندگی (شهر یا روستا) افراد مورد مطالعه را نیز در نظر بگیرد، به دلیل عدم امکان در نظر گرفتن فرض‌های مختلف در رابطه با متغیرهایی چون سن و سطح تحصیلی به صورت هم‌زمان و ارائه نتایجی دقیق از فرض‌های پیچیده، روش جامعی محسوب نمی‌شود و بهتر است روش‌های جامع‌تری در کنار آن به کار گرفته شود. روش دیگری که معمولاً برای بررسی مضیقه ازدواج استفاده می‌شود، محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج (AR) است (درودی ۱۳۸۱ الف، ویورس ۱۹۸۸، یانگ و لیو ۲۰۰۵). استفاده از شاخص میزان فراهمی زوج، علاوه بر تصحیح و تکمیل شاخص نسبت جنسی، امکان مقایسه و بررسی روند تغییرات در این زمینه را فراهم می‌کند. به عنوان مثال، با استفاده از شاخص میزان فراهمی زوج، می‌توان شانس ازدواج مردان در یک گروه سنی و تحصیلی مشخص را با توجه به تعداد زنان ازدواج نکرده در همان گروه سنی و تحصیلی و همچنین در گروه‌های سنی و تحصیلی پایین‌تر به صورت هم‌زمان محاسبه کرد. در حالی که، با استفاده از نسبت جنسی تنها می‌توان یک حالت (یکسانی گروه سنی و تحصیلی یا اختلاف آن‌ها) را به صورت جداگانه در نظر گرفت. در این پژوهش به منظور بررسی مضیقه ازدواج در ایران از داده‌های سرشماری ۱۳۹۰ استفاده می‌شود. ابتدا نسبت جنسی محاسبه می‌شود و در ادامه با توجه به فرضیات موجود در رابطه با ازدواج در جامعه ایران شاخص میزان فراهمی زوج

که روش نسبتاً پیچیده‌تری است، محاسبه می‌گردد. سپس به منظور مقایسه وضعیت مضیقۀ ازدواج زنان و مردان شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج (COR) محاسبه می‌شود.

نسبت جنسی

نسبت جنسی مهم‌ترین معیار یا شاخص ترکیب جنسی است که با تقسیم تعداد مردان به زنان یک منطقه واحد محاسبه می‌شود (تمنا ۱۳۸۹: ۸۳). این نسبت معمولاً در عدد ۱۰۰ ضرب می‌گردد تا تعداد مردان را به ازای صد زن نشان دهد. نسبت جنسی را می‌توان برای گروه‌های سنی یکسان یا با در نظر گرفتن فرض‌های مختلف (به عنوان مثال، گروه‌های سنی با پنج سال اختلاف) محاسبه نمود. همچنین در رابطه با ازدواج، نسبت جنسی کلی را با در نظر گرفتن افراد واقع در سن ازدواج و نسبت جنسی وزنی را به وسیله ضرایبی که از الگوی توزیع سن ازدواج به دست می‌آید، می‌توان محاسبه نمود (ربانی، قاسمی و احمدی ۱۳۸۹).

شاخص میزان فراهمی زوج

شاخص میزان فراهمی زوج، به تعداد افراد (ازدواج نکرده) دارای شرایط مناسب از جنس مخالف به ازای ۱۰۰ فرد ازدواج نکرده اشاره دارد (ویورس ۱۹۸۸). به عبارت دیگر، برای یک زن، میزان فراهم بودن زوج برابر است با حاصل تقسیم تعداد مردان مناسب برای آن زن بر میانگین تعداد زنان مناسب برای آن مردان است (درودی‌آهی ۱۳۸۱ الف). شانس یک زن را برای پیدا کردن زوج مناسب خود در یک سال خاص در نظر بگیرید. برای مثال تصور کنید که ۱۰۰ مرد مناسب از نظر سن و تحصیلات برای ازدواج با وی وجود دارد. سپس برای این ۱۰۰ مرد مناسب صد زن مناسب نیز وجود دارد. در نتیجه می‌توان گفت که این مجموعه کاملاً همسان است. شاخص میزان فراهمی زوج (AR) برای زنان به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$AR = \frac{\text{تعداد مردان مناسب}}{\text{میانگین تعداد زنان مناسب برای مردان مناسب}}$$

به طور کلی برای محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج از دو نوع داده مرتبط با هم استفاده می‌شود: (۱) داده‌های ازدواج که الگوهای ازدواجی احتمالی را نشان می‌دهد و (۲) داده‌های

جمعیت‌شناختی که این الگوها را با توزیع‌های سنی و جنسی افراد ازدواج نکرده مرتبط می‌سازد (ویورس ۱۹۸۸). این شاخص را می‌توان با یک روش واحد هم برای زنان و هم برای مردان محاسبه کرد. به این ترتیب، شاخص میزان فراهمی زوج برای مردان یک کوهورت نیز با تقسیم تعداد زنان مناسب بر میانگین تعداد مردان مناسب برای آن زنان محاسبه می‌شود. اگر برای هر ۵۰۰ زن، ۱۰۰ مرد مناسب وجود داشته باشد، شاخص میزان فراهمی زوج برای هر زن ۰/۲ است. در نتیجه زنان برای پیدا کردن زوج با مشکل روبرو خواهند شد. باید توجه داشت که شاخص میزان فراهمی زوج معادل احتمال ازدواج هر فرد نیست. چرا که ممکن است برای هر ۱۰۰ مرد مناسب ۱۰۰ زن مناسب وجود داشته باشد که می‌تواند به عنوان همسر انتخاب کند ولی لزوماً این به معنای ازدواج آنان نیست. با این حال شاخص میزان فراهمی زوج نشان می‌دهد که یک فرد چگونه زوج خود را پیدا می‌کند یا در صورتی که سایر ملاحظات ازدواج را نیز لحاظ کند شانس ازدواج برای او چگونه رقم خواهد خورد. شاخص میزان فراهمی زوج کمتر از یک برای یک گروه، عدم تعادل و مشکل در پیدا کردن همسر را نشان می‌دهد. اگر شاخص میزان فراهمی زوج بالاتر از یک باشد در شرایط بهتری برای دسترسی به زوج قرار دارند و امکان انتخاب برای آنان افزایش می‌یابد. به منظور محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج، در نظر گرفتن مفروضاتی نظیر سن و تحصیلات همسر مناسب مورد نیاز است. علی‌الخصوص وجود تعاریف مشخصی از سن و مقاطع آموزشی لازم است (گلدمن، وستوف و هامرسلاف^۱ ۱۹۸۴). فرمول ریاضی محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج به صورت زیر است (درودی‌آهی ۱۳۸۱ الف):

$$AR = \frac{\sum_i \sum_j M_{ij}}{\sum_i \sum_j W_{mij} M_{ij}} = \frac{[\sum_i \sum_j M_{ij}]^2}{\sum_i \sum_j W_{mij} M_{ij}}$$

که در آن M_{ij} تعداد مردان در سن i و با سطح تحصیلی j است که برای زن مفروض ما مناسبند. مخرج کسر اول میانگین کل زنان مناسب برای M_{ij} هستند که برای مردان از سن i و سطح تحصیلی j مناسبند.

با توجه به پیچیدگی محاسبات ممکن است این پرسش مطرح شود که آیا محاسبه نسبت‌های جنسی ساده‌تر برای افراد مجرد ممکن است نتایج یکسانی حاصل نماید؟ این سوال از طریق دو نسبت جایگزین ارزیابی می‌شود: نسبت زنان واقع در گروه‌های سنی پنج ساله مشخص به نسبت میانگین مردانی که در همان گروه سنی و گروه سنی بالاتر هستند. هرچند این دو نسبت با شاخص میزان فراهمی زوج ارتباط دارند ولی با آن یکسان نیستند. بنابراین با وجود محاسبات پیچیده، شاخص میزان فراهمی زوج به لحاظ نظری از نسبت‌های جنسی متعارف بهتر است و از لحاظ تجربی نیز قابلیت جایگزینی و مقایسه ندارند (گلدمن، وستوف و هامرسلاف ۱۹۸۴).

شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج (COR)

یکی از مهم‌ترین شاخص‌هایی که برای محاسبه مضیقۀ ازدواج استفاده می‌شود شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج (COR) است. شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج با مقایسه مقادیر شاخص میزان فراهمی زوج دو جنس حاصل می‌شود. برای محاسبه این شاخص مقدار شاخص میزان فراهمی زوج مردان بر مقدار شاخص میزان فراهمی زوج زنان با همان سن، تحصیلات و منطقه محل سکونت تقسیم می‌شود. شاخص COR بیانگر چگونگی شانس ازدواج برای مردان و زنان با ویژگی‌های یکسان است (درودی‌آهی ۱۳۸۱ الف). مقدار این شاخص اگر کمتر از یک باشد، نشان می‌دهد که زنان نسبت به مردان وضع بهتری در بازار ازدواج دارند و بالعکس اگر این شاخص مقداری بیش از یک داشته باشد وضع بهتر مردان را در بازار ازدواج نشان می‌دهد.

یافته‌ها

جدول ۱ نسبت‌های جنسی محاسبه شده برای افراد ازدواج نکرده را نشان می‌دهد. لازم به ذکر است با توجه به تفاوت موجود در سن ازدواج زنان و مردان، برای هر گروه سنی زنان ازدواج نکرده، مردان متعلق به یک گروه سنی بالاتر مناسب در نظر گرفته شده‌اند. به عنوان مثال، برای زنان متعلق به گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله، مردان ۲۹-۲۵ ساله مناسب ازدواج در نظر گرفته شده‌اند.

در گروه سنی ۲۰-۲۴ ساله، به ازای هر ۱۰۰ زن ازدواج نکرده، ۸۸ مرد ازدواج نکرده در گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله وجود دارد که از مضیقه ازدواج برای زنان حکایت دارد.

جدول ۱: نسبت جنسی افراد ازدواج نکرده بر حسب گروه سنی، ایران، ۱۳۹۰

گروه‌های سنی	۱۰-۱۴	۱۵-۱۹	۲۰-۲۴	۲۵-۲۹	۳۰-۳۴
نسبت جنسی	۱۰۵	۱۲۷	۱۶۴	۱۵۵	۱۰۴
	۱۱۹	۱۲۷	۸۸	۴۹	۳۴

بر اساس اطلاعات موجود در جدول ۱، نسبت جنسی دو گروه سنی اول (گروه‌های سنی ۱۰-۱۴ و ۱۵-۱۹ ساله) بالاتر از صد است و در نتیجه مردان با مضیقه ازدواج روبرو هستند. این در حالی است که برای سه گروه سنی بعد (گروه‌های سنی ۲۰-۲۴، ۲۵-۲۹ و ۳۰-۳۴ ساله) وضعیت مضیقه ازدواج معکوس می‌گردد به طوری که زنان در وضعیت تنگنای ازدواج قرار می‌گیرند. همچنین از سنین ۲۰-۲۴ سالگی به بعد، با افزایش سن، مضیقه ازدواج برای زنان افزایش می‌یابد.

به منظور محاسبه شاخص AR، ابتدا مفروضاتی در مورد گروه سنی و سطح تحصیلی همسران بالقوه در نظر گرفته می‌شود. جداول ۲ و ۳ به ترتیب کدهای راهنمای گروه سنی و سطح تحصیلی را که برای محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج در جدول ۴ به کار گرفته شده‌اند، ارائه می‌نماید. برای محاسبه این شاخص، پنج گروه سنی ۵ ساله از سنین ۱۰ تا ۳۴ سال در نظر گرفته شده و از محاسبه مضیقه ازدواج برای گروه‌های سنی باز (۳۰ سال و بیشتر یا ۳۵ سال و بیشتر) که در پژوهش‌های پیشین (درودی‌آهی، ۱۳۸۱ الف) مورد محاسبه قرار گرفته شده بود، به دلیل ارائه نتایج غیر قابل مقایسه با گروه‌های سنی دیگر، صرف نظر شده است.

جدول ۲: کد سن برای محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج

گروه سنی	۱۰-۱۴	۱۵-۱۹	۲۰-۲۴	۲۵-۲۹	۳۰-۳۴	۳۵ و بیشتر
کد	۰	۱	۲	۳	۴	۵

جدول ۳: کد سطح تحصیلی برای محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج

سطح تحصیلی	پایین‌تر از متوسطه	متوسطه و پیش‌دانشگاهی	عالی
کد	۱	۲	۳

جدول ۴ نحوه محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج را برای زنان و مردان ازدواج نکرده هر یک از گروه‌های سنی و تحصیلی در کل کشور نشان می‌دهد. لازم به ذکر است به منظور ارائه تحلیلی جامع‌تر از وضعیت مضیقه ازدواج، این محاسبات به تفکیک مناطق شهری و روستایی نیز انجام گردیده است. جهت رعایت اختصار، نحوه محاسبه این شاخص تنها برای کل کشور ارائه شده (جدول ۴) اما نتایج مربوط به مناطق شهری و روستایی در جدول ۵ نشان شده است. برای محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج هر گروه سنی با سطح تحصیلی مشخص، تعداد زوج‌های مناسب با توجه به گروه سنی و سطح تحصیلی مفروض محاسبه شده است. همان گونه که در جدول ۴ نشان داده شده است، شاخص فراهمی برای سنین ۳۴-۱۵ سال محاسبه شده و از محاسبه این شاخص برای گروه سنی ۱۴-۱۰ ساله به دلیل تعداد کم ازدواج در این گروه سنی اجتناب شده است. همچنین سطح تحصیلی با توجه به محدودیت اطلاعات سرشماری به سه گروه عمده: (۱). پایین‌تر از متوسطه، (۲). متوسطه و پیش‌دانشگاهی و (۳). عالی تقسیم شده است. به عنوان مثال، برای محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج در گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله زنان با تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی، تعداد مردان مناسب (مردان گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله دارای تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی و عالی) را بر تعداد این گروه سنی تقسیم و حاصل آن را بر حاصل تقسیم کل زنان گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله بر تعداد مردان مناسب برای این گروه (مردان گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله دارای تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی و عالی) تقسیم می‌کنیم. به این ترتیب، شاخص میزان فراهمی زوج برای گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله زنان با تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی برابر است با:

$$1/64 = (1220293 / 1928044) / (468434 / 1220293)$$

جدول ۴: شاخص میزان فرامهی زوج (AR) برای زنان و مردان ازدواج نکرده بر حسب گروه سنی و سطح تحصیلی، ایران، ۱۳۹۰

AR	زوج مناسب برای ازدواج با زن یا مرد ستون قبل		زوج مناسب برای ازدواج با فرد از i		کد گروه تحصیلی مناسب برای ازدواج i	کد گروه سنی مناسب برای ازدواج i	تعداد ازدواج نکرده از یک جنس در گروه سنی و تحصیلی i و z	کد سطح تحصیلی	جنس	گروه سنی
	تعداد	گروه	تعداد	گروه						
۱/۳۷	۵۴۴۰۸۳۵	F ^{۱,۱} -F ^{۱,۲} -F ^{۱,۳}	۲۲۹۹۴۱۷	M ^{۲,۲} -M ^{۲,۳}	۳ و ۲	۲	۱۶۷۳۴۰۹	۲ و ۱	زن	۱۵-۱۹
۱/۶۴	۱۹۲۸۰۴۴	F ^{۲,۱} -F ^{۲,۲} -F ^{۲,۳}	۱۲۲۰۲۹۳	M ^{۳,۲} -M ^{۳,۳}	۳ و ۲	۳	۴۶۸۴۳۴	۲ و ۱	زن	۲۰-۲۴
۰/۴۳	۱۱۲۱۱۹۴	F ^{۳,۱} -F ^{۳,۲} -F ^{۳,۳}	۳۵۲۲۷۵	M ^{۴,۲} -M ^{۴,۳}	۳ و ۲	۴	۲۵۶۰۲۶	۲ و ۱	زن	۲۵-۲۹
۰/۵۷	۵۲۹۶۴۲	F ^{۴,۱} -F ^{۴,۲} -F ^{۴,۳}	۱۹۶۹۱۸	M ^{۵,۲} -M ^{۵,۳}	۳ و ۲	۵	۱۲۸۰۷۷	۲ و ۱	زن	۳۰-۳۴
۲/۰۴	۴۹۶۱۱۱۴	F ^{۱,۲} -F ^{۱,۳}	۱۱۶۰۵۹۲	M ^{۲,۳}	۳	۲	۳۲۸۷۰۵	۳	زن	۱۵-۱۹
۰/۲۴	۱۵۶۵۳۷	F ^{۲,۲} -F ^{۲,۳}	۶۴۷۸۷۸	M ^{۳,۳}	۳	۳	۱۰۹۷۳۳۳	۳	زن	۲۰-۲۴
۰/۰۵	۸۴۹۱۳۰	F ^{۳,۲} -F ^{۳,۳}	۱۶۶۸۰۷	M ^{۴,۳}	۳	۴	۵۹۳۱۰۴	۳	زن	۲۵-۲۹
۰/۰۸	۳۴۰۴۹۸	F ^{۴,۲} -F ^{۴,۳}	۷۹۰۵۴	M ^{۵,۳}	۳	۵	۲۱۲۴۲۱	۳	زن	۳۰-۳۴
۱/۰۸	۳۱۵۷۴۱۵	M ^{۱,۱} -M ^{۱,۲} -M ^{۱,۳}	۲۶۵۳۲۷۸	F ^{۰,۱} -F ^{۰,۲}	۲ و ۱	۰	۲۰۴۷۸۳۰	۲ و ۱	مرد	۱۵-۱۹
۱/۳۶	۳۲۰۶۶۴۵	M ^{۲,۱} -M ^{۲,۲} -M ^{۲,۳}	۲۱۵۳۱۳۰	F ^{۱,۱} -F ^{۱,۲}	۲ و ۱	۱	۱۱۳۸۸۱۵	۲ و ۱	مرد	۲۰-۲۴
۰/۲۴	۱۷۳۱۴۳۳	M ^{۳,۱} -M ^{۳,۲} -M ^{۳,۳}	۸۳۰۷۱۱	F ^{۲,۱} -F ^{۲,۲}	۲ و ۱	۲	۵۷۲۴۱۵	۲ و ۱	مرد	۲۵-۲۹
۲/۲۲	۵۵۱۳۳۵	M ^{۴,۱} -M ^{۴,۲} -M ^{۴,۳}	۵۲۸۰۹۰	F ^{۳,۱} -F ^{۳,۲}	۲ و ۱	۳	۱۸۵۴۶۸	۲ و ۱	مرد	۳۰-۳۴
۰/۱۱	۲۴۰۳۴۳۰	M ^{۱,۲} -M ^{۱,۳}	۳۱۹۵۴۶	F ^{۰,۲} -F ^{۰,۳}	۳ و ۲	۰	۳۵۵۶۰۰	۳	مرد	۱۵-۱۹
۱/۵۰	۲۲۹۹۴۱۷	M ^{۲,۲} -M ^{۲,۳}	۴۹۶۱۱۱۴	F ^{۱,۲} -F ^{۱,۳}	۳ و ۲	۱	۱۱۶۰۵۹۲	۳	مرد	۲۰-۲۴
۳/۱۰	۱۲۲۰۲۹۳	M ^{۳,۲} -M ^{۳,۳}	۱۵۶۵۶۶۷	F ^{۲,۲} -F ^{۲,۳}	۳ و ۲	۲	۶۴۷۸۷۸	۳	مرد	۲۵-۲۹
۱/۲۲۷	۳۵۲۲۷۵	M ^{۴,۲} -M ^{۴,۳}	۸۴۹۱۳۰	F ^{۳,۲} -F ^{۳,۳}	۳ و ۲	۳	۱۶۶۸۰۷	۳	مرد	۳۰-۳۴

* M=Male
* F=Female

جدول ۵ نتایج محاسبه شاخص میزان فراهمی زوج را به تفکیک گروه‌های سنی، جنس و برای کل کشور، مناطق شهری و روستایی در سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد. این جدول نشان دهنده مضیقه ازدواج زنان در گروه‌های سنی مختلف است. در این جدول عدد یک نشان دهنده تعداد برابر جنس مخالف برای ازدواج، ارقام کمتر از یک تعداد کمتر جنس مخالف و ارقام بالاتر از یک تعداد بالاتر جنس مخالف و مناسب برای ازدواج هر گروه سنی و جنسی می‌باشد. همچنین این ارقام شاخصی ارائه می‌دهد که از طریق آن می‌توان شانس ازدواج هر گروه سنی و جنسی را با دیگر گروه‌ها مقایسه کرد. در کل کشور، زنان با تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی در گروه‌های سنی ۲۵-۳۴ ساله و زنانی با تحصیلات عالی در گروه‌های سنی ۲۰-۳۴ ساله شاخص میزان فراهمی زوج کمتر از یک دارند و در شرایط مضیقه ازدواج هستند. در مناطق شهری، زنان با تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی در دو گروه سنی اول (۱۹-۱۵ و ۲۴-۲۰ ساله) شانس خوبی برای ازدواج دارند.

جدول ۵: شاخص میزان فراهمی زوج (AR) بر حسب جنس، گروه سنی و محل سکونت

شهری - روستایی، ایران، ۱۳۹۰

	زن		مرد			
	تحصیلات عالی	تحصیلات زیر متوسطه، متوسطه و پیش دانشگاهی	تحصیلات عالی	تحصیلات زیر متوسطه، متوسطه و پیش دانشگاهی		
کل کشور	۲/۰۴	۱/۲۷	۰/۱۱	۱/۰۸	۱۵-۱۹	
	۰/۲۴	۱/۵۲	۱/۵۰	۱/۲۶	۲۰-۲۴	
	۰/۰۵	۰/۴۳	۳/۲۲	۰/۷۴	۲۵-۲۹	
مناطق شهری	۰/۰۸	۰/۵۷	۱۲/۲۷	۲/۷۲	۳۰-۳۴	
	۲/۱۱	۱/۴۲	۰/۱۱	۱/۰۹	۱۵-۱۹	
	۰/۲۴	۱/۹۴	۱/۳۹	۱/۱۶	۲۰-۲۴	
	۰/۰۵	۰/۵۵	۳/۰۷	۰/۴۲	۲۵-۲۹	
روستایی	۰/۰۹	۰/۸۴	۱۱/۸۲	۱/۴۲	۳۰-۳۴	
	۱/۹۵	۰/۹۱	۰/۱۳	۱/۰۷	۱۵-۱۹	
	۰/۲۰	۰/۶۲	۲/۰۶	۱/۵۵	۲۰-۲۴	
	۰/۰۴	۰/۱۵	۴/۱۸	۲/۶۸	۲۵-۲۹	
	۰/۰۳	۰/۰۸	۱۵/۹۳	۱۳/۱۶	۳۰-۳۴	

شاخص میزان فراهمی زوج چه در کل کشور و چه در مناطق شهری و روستایی وضعیت مناسب‌تر مردان را نشان می‌دهد. مردان ۲۵-۲۹ ساله دارای تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی در کل کشور و مناطق شهری و مردان ۱۵-۱۹ ساله دارای تحصیلات عالی در کل

کشور و نیز در مناطق شهری و روستایی شانس ازدواج نامناسبی دارند. لازم به ذکر است که با توجه به سن ورود به مقطع تحصیلات عالی (حداقل ۱۸ سال) گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله با تحصیلات عالی تعداد افراد کمی را در بر می‌گیرد. به این ترتیب در بررسی مضیقه ازدواج، ارقام منسوب به این گروه چندان قابل اتکا نیستند.

جدول ۶ مقادیر شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج (COR) را نشان می‌دهد. این شاخص برای مقایسه شانس ازدواج دو جنس با ویژگی‌های سنی و تحصیلی یکسان به کار گرفته می‌شود و از تقسیم شاخص‌های میزان فراهمی زوج مردان بر زنان بدست می‌آید. ارقام کمتر از یک به معنای وضعیت بهتر زنان نسبت به مردان، ارقام بالاتر از یک وضعیت بهتر مردان و در نهایت رقم یک شرایط برابر زنان و مردان را نشان می‌دهد. برای مثال اگر شاخص مقایسه‌ای نسبت ازدواج برای یک گروه ۱/۵ باشد به معنای این است که مردان در این گروه سنی و تحصیلی ۱/۵ برابر زنان شانس ازدواج دارند. به طور کلی یافته‌ها نشان می‌دهد که در گروه تحصیلی متوسطه و پیش دانشگاهی، زنان گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله و ۲۴-۲۰ ساله در کل کشور و زنان ۲۹-۱۵ ساله مناطق شهری، بازار ازدواج بهتری نسبت به مردان همسان خود دارند. در گروه تحصیلی عالی، در مناطق شهری و روستایی تنها زنان ۱۹-۱۵ ساله بازار ازدواج بهتری نسبت به مردان دارند. تمامی گروه‌های دیگر مردان وضعیت بهتری را در بازار ازدواج دارند.

جدول ۶ - شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج (COR) بر حسب گروه سنی، سطح

تحصیل، ایران، ۱۳۹۰

مناطق روستایی	مناطق شهری	کل کشور	سن	تحصیلات
۱/۱۷	۰/۷۷	۰/۸۵	۱۵-۱۹	زیر متوسطه، متوسطه و پیش دانشگاهی
۲/۴۷	۰/۵۹	۰/۸۳	۲۰-۲۴	
۱۷/۵۱	۰/۷۶	۱/۷۲	۲۵-۲۹	
۱۵۰/۲۲	۱/۶۷	۴/۷۷	۳۰-۳۴	عالی
۰/۰۷	۰/۰۵	۰/۰۵	۱۵-۱۹	
۱۰/۲۱	۵/۶۴	۶/۲۶	۲۰-۲۴	
۹۴/۴۸	۵۳/۹۴	۵۸/۳۱	۲۵-۲۹	
۴۳۹/۱۵	۱۲۳/۷۷	۱۴۲/۰۵	۳۰-۳۴	

شانس بیشتر زنان ۲۴-۲۰ ساله با تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی در مقایسه با مردان در کل کشور می‌تواند دو دلیل اصلی داشته باشد؛ یکی تعداد زیاد مردان گروه سنی ۲۹-۲۵ ساله با تحصیلات عالی است که بخش عمده‌ای از زوج‌های مناسب این گروه را تشکیل می‌دهد و دیگری، تعداد کمتر زنان گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله با تحصیلات عالی که بخشی از زوج‌های گروه سنی ۲۴-۲۰ سال مردان را فراهم می‌آورد. همچنین در رابطه با زنان شهری گروه‌های سنی ۱۹-۱۵، ۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله با تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی که شانس بیشتری نسبت به گروه‌های مرد همسان خود دارند می‌توان به مهاجرت مردان روستایی هم با تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی و هم تحصیلات عالی اشاره کرد. در واقع مهاجرت مردان روستایی در سنین ۱۵ تا ۳۴ سال به نقاط شهری چه در سطح تحصیل متوسطه و پیش دانشگاهی و چه عالی بازار ازدواج زنان ۱۵ تا ۲۹ ساله با تحصیلات متوسطه و پیش دانشگاهی در نقاط شهری را بهبود و شانس آن‌ها را افزایش می‌دهد، در حالی که شانس ازدواج زنان روستایی با همین ویژگی‌های سنی و تحصیلی را کاهش می‌دهد. با توجه به این موضوع که افراد در گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله فرصت کامل برای ورود به دانشگاه را نداشته‌اند، قابلیت اتکا به ارقام مربوط به شاخص میزان فراهمی زوج و شاخص مقایسه‌ای این گروه سنی با تحصیلات عالی کمتر است. در رابطه با شاخص‌های فراهمی زوج و مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج باید به این نکته توجه داشت که این شاخص‌ها تنها وضعیت و شانس افراد را در هر یک از گروه‌های سنی، تحصیلی و منطقه سکونت بررسی می‌کند و به فراگیری و شیوع ازدواج که خود تحت تأثیر عوامل دیگری است، ارتباطی ندارد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش سعی ما بر این بود تا پس از مروری بر مطالعات پیشین، از مناسب‌ترین شاخص‌ها برای بررسی وضعیت مضیقۀ ازدواج در ایران و در مناطق شهری و روستایی کشور در سال ۱۳۹۰ استفاده شود. شاخص‌ها با توجه به جامعیت روش محاسبه و نیز داده‌های موجود انتخاب گردیدند. به این ترتیب با توجه به عمومیت و سادگی محاسبه نسبت جنسی، ابتدا این شاخص محاسبه شد و در ادامه با توجه به فرضیات موجود در رابطه با سن و تحصیلات

همسران بالقوه، از شاخص‌های میزان فراهمی زوج و مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج که روش‌های نسبتاً پیچیده‌تری هستند، استفاده شد.

همان‌طور که ملاحظه شد، نتایج تحقیق نشان داد که مضیقه ازدواج همانند تحقیقات پیشین (امیرخسروی ۱۳۷۶، درودی‌آهی ۱۳۸۱ الف) همچنان برای زنان بیش از مردان است. همچنین پیش‌بینی‌های قبلی مبنی بر وجود مضیقه ازدواج برای زنان تا سال ۱۳۹۰ (ریانی، قاسمی و احمدی ۱۳۸۹)، با نتایج پژوهش حاضر مطابقت دارد. مضیقه ازدواج برای گروه ۱۹-۱۵ ساله، تنها برای افراد با تحصیلات عالی و برای مردان مشاهده گردید. باید توجه داشت که در این گروه سنی تعداد افراد با تحصیلات عالی کم است چرا که در سنین ورود به دانشگاه نیستند و نتایج مربوط به این گروه چندان قابل اتکا نیست. در گروه تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی، مردان در این گروه سنی از شانس مناسبی برای ازدواج برخوردارند. در حالی که زنان این گروه سنی، تنها در مناطق شهری وضعیت مناسب دارند و در نقاط روستایی در شرایط مضیقه به سر می‌برند. در گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله، مردان به طور کلی از شانس مناسب ازدواج برخوردارند در حالی که در مورد زنان تنها شهرنشینان دارای تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی از این شانس بهره‌مند هستند. شانس مناسب زنان دارای تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی گروه‌های سنی ۱۹-۱۵ و ۲۴-۲۰ ساله مناطق شهری را باید در افزایش سن ازدواج مردان تا سنین نزدیک به سی سالگی و همچنین تعداد بالای افراد دارای تحصیلات عالی در سنین همسان و یک گروه سنی بالاتر در این مناطق جست و جو کرد.

در دو گروه سنی ۲۹-۲۵، مردان شهرنشین دارای تحصیلات متوسطه و پیش‌دانشگاهی و کل زنان این گروه سنی در مضیقه ازدواج به سر می‌برند. افزایش تعداد زنان دارای تحصیلات عالی در گروه‌های سنی مناسب این گروه (۲۴-۲۰ و ۲۹-۲۵ ساله شهرنشین)، مضیقه ازدواج را برای این گروه از مردان به وجود آورده و شرایطی متفاوت از سایر گروه‌های مردان برای آن‌ها ایجاد کرده است. گروه سنی ۳۴-۳۰، گروهی است که در آن زنان و مردان شرایط کاملاً معکوسی دارند، به طوری که همه مردان این گروه از شانس مناسبی برای ازدواج برخوردارند و همه زنان آن در شرایط مضیقه ازدواج به سر می‌برند. اختلاف شانس مردان و زنان روستایی در این گروه سنی همچنان که شاخص مقایسه‌ای نسبت شانس ازدواج هم نشان داده است، بسیار

آشکار است. شانس ازدواج برای زنان روستایی ۳۴-۳۰ ساله با تحصیلات عالی کمتر از سایر گروه‌ها است. در مقابل، مردان روستایی ۳۴-۳۰ ساله با تحصیلات عالی با توجه به مقدار شاخص میزان فراهمی زوج از بهترین وضعیت برخوردارند. با توجه به مقادیر شاخص میزان فراهمی زوج می‌توان گفت با افزایش سن زنان شانس آن‌ها برای یافتن همسر مناسب کاهش و برعکس شانس مردان در این زمینه افزایش می‌یابد. این موضوع به خوبی در میان گروه‌های سنی مختلف ساکن در نقاط روستایی دیده می‌شود.

در مطالعه هر و شچمن^۱ (۱۹۸۱) پیامدهای عدم تعادل جنسی در سن ازدواج بررسی شده است. آنان در پژوهش خود استدلال می‌کنند که انقلاب در روش‌های پیشگیری از بارداری (دهه ۱۹۶۰) و تغییر قابل توجه در نسبت جنسی افراد در سن ازدواج (دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰)، دو رخدادی است که ابزار سودمندی برای جنبش‌های فمینیستی و آزادی خواه زنان در این دوره محسوب شد. بهبود روش‌های کنترل باروری موجب دگرگونی ارتباط سنتی بین ازدواج و فرزندآوری گردید، فرصت‌های زنان را برای تحصیلات و کار افزایش داد و در نهایت موجب کاهش تعداد زنان در نقش سنتی مادر و همسر شد. مضیقه ازدواج برای زنان علاوه بر کاهش تعداد زنان در نقش سنتی مادر و همسر، هزینه این نقش‌ها را هم برای زنان کاهش داد. به این ترتیب که با فزونی تعداد زنان در سن ازدواج بر مردان آماده ازدواج، ازدواج تعداد زیادی از زنان به تأخیر افتاد و فرصت مناسبی برای کسب تحصیلات و آمادگی برای وارد شدن به بازار کار فراهم گردید. تحصیلات هم شانس دست‌یابی به شغل را افزایش داد و هم موجب آگاهی و تغییر نگرش زنان از دیدگاه سنتی به رویکردهای نوین به حقوق زن گردید. به این ترتیب، عدم تعادل جنسی و تحول در استفاده از روش‌های پیشگیری از بارداری نه تنها زمینه شکل‌گیری جنبش‌های زنانه را فراهم نمود بلکه بر میزان ازدواج و طلاق زنان، نرخ باروری زناشویی و تفاوت‌های جنسیتی آموزش و مشارکت نیروی کار تأثیر داشت. بررسی نقش عدم تعادل جنسی در تغییرات اجتماعی و جمعیت‌شناختی در ایران در پژوهش‌های آینده می‌تواند اطلاعات مفیدی در مورد پیامدهای عدم تعادل جنسی در سن ازدواج در کشور فراهم آورد. با توجه به این که تحقیقات قبلی پیش‌بینی کرده‌اند که در دهه ۱۳۹۰ مردان دچار مضیقه ازدواج خواهند گردید

(ریانی، قاسمی و احمدی، ۱۳۸۹)، پیشنهاد می‌شود با استفاده از روش‌های پیش‌بینی جمعیت، مضیقه ازدواج برای دهه ۱۳۹۰ و دهه‌های آتی محاسبه گردد تا سیمایی دقیق‌تر از وضعیت بازار ازدواج در آینده، پیش‌بینی شود.

در پایان لازم به ذکر است که نتایج این پژوهش بر مبنای مفروضاتی است که در محاسبه شاخص‌های مورد استفاده در نظر گرفته شده‌اند. مطالعات پیشین نشان داده‌اند که بازار ازدواج علاوه بر توزیع سنی و توزیع تحصیلی زنان و مردان واقع در سن ازدواج به متغیرهای دیگری (مانند افزایش تحصیلات، تغییرات نگرشی در انتخاب همسر مطلوب، شهرنشینی و بالا رفتن سطح انتظارات) نیز حساسیت دارد (ترابی و بشیری ۲۰۱۰؛ ترابی و همکاران ۲۰۱۳؛ کمالی و کوششی، ۱۳۸۳). در نتیجه هر گونه تغییر در رفتارهای ازدواجی، الگوهای ازدواج موجود و به تبع آن نتایج حاصل از پژوهش حاضر را دستخوش تغییر خواهد کرد.

منابع

- احمدی، وکیل و رضا همتی (۱۳۸۷). "بررسی وضعیت مضیقه ازدواج در ایران"، *مطالعات راهبردی زنان*. شماره ۴۱، صص: ۶۴-۴۳.
- امیرخسروی، ارژنگ (۱۳۶۷). "بررسی ازدواج و طلاق در کشور"، *مجموعه مقالات سمینار جمعیت و توسعه در مشهد*، صص: ۲۴۶-۲۲۷.
- امیرخسروی، ارژنگ و یدالله فرهادی (۱۳۷۲). "عدم تعادل در عرضه و تقاضای ازدواج"، *فصلنامه جمعیت*، شماره ۵ و ۶، صص: ۱۲۷-۹۳.
- بلادی موسوی، صدرالدین (۱۳۸۳). "تحصیلات عالی، موازنه جنسی و ازدواج"، *مطالعات راهبردی زنان*، شماره ۲۶، صص: ۲۸۵-۲۳۰.
- ترابی، فاطمه و عباس عسکری ندوشن (۱۳۹۱). "پویایی ساختار سنی جمعیت و تغییرات ازدواج در ایران"، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، دوره ۷، شماره ۱۳، صص: ۲۳-۵.
- تمنا، سعید (۱۳۸۹). *مبانی جمعیت‌شناسی*، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- درودی آهی، ناهید (۱۳۸۱ الف). "تحولات دموگرافیک و پدیده مضیقه ازدواج در ایران"، *مجموعه مقالات نخستین همایش انجمن جمعیت‌شناسی ایران: تحولات اخیر و آینده جمعیت ایران*، تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه، صص: ۲۰۸-۱۹۵.

- درودی آهي، ناهيد (۱۳۸۱ ب). "عدم توازن نسبت‌های جنسی در سنين ازدواج"، *فصلنامه جمعيت*، شماره ۴۱، صص: ۲۲-۱.
- ربانی، رسول، وحید قاسمی و وکیل احمدی (۱۳۸۹). "بررسی مضيقه ی ازدواج در استان‌های شمالی"، *مطالعات اجتماعی ايران*، شماره ۱۱، صص: ۶۲-۴۶.
- سازمان ثبت احوال کشور (۱۳۹۰). "ازدواج ثبت شده بر حسب اختلاف سن زوج به زوجه"، دسترسی آنلاین در: (<http://www.sabteahval.ir/default.aspx?tabid=99>)
- کمالی، افسانه (۱۳۸۶). "بررسی تنگنای ازدواج در ايران"، *مطالعات جوانان*، شماره ۱۰ و ۱۱، صص: ۱۶-۵.
- کمالی، افسانه و مجید کوششی (۱۳۸۳). تحلیل وضعیت ازدواج زنان در ايران، شورای عالی انقلاب فرهنگی. دسترسی آنلاین در:

http://www.bashgah.net/fa/content/print_version/7399

- Demeny, P., & McNicoll, G. (2003). *Encyclopedia of Population*. New York: Thomson Gale.
- Glick, P. C. (1988). "Fifty Years of Family Demography: A Record of Social Change", *Journal of Marriage and Family*, 50: 861-873.
- Goldman, N., Westoff, C., and Hammerslough, C. (1984) "Demography of the Marriage Market in the United States", *Population Index*, 50, 5_25.
- Guilmoto, C. (2012). "Skewed Sex Ratios at Birth and Future Marriage", *Demography*, 49(1): 77-100.
- Heer, D. and Shechtman, A. (1981). "The Impact of the Female Marriage Squeeze and the Contraceptive Revolution on Sex Roles and", *Marriage and Family*, 43(1): 49-65.
- Jiang, Q., Feldman, M., and Li, S. (2014). " Marriage Squeeze, Never-Married Proportion", *Popul Res Policy Rev*, 33(2): 189-204.
- Qian, Y. (2012). "Marriage Squeeze for Highly Educated Women?", San Francisco: Ohio State University.
- Torabi, F. and Baschieri, A. (2010). "Ethnic Differences in Transition to First Marriage in Iran: The Role of Marriage Market, Women's Socio-Economic Status, and Process of Development", *Demographic Research*, 22(2): 29-62.
- Torabi, F., Baschieri, A., Clarke, L., and Abbasi-Shavazi, M.J. (2013). "Marriage postponement in Iran: accounting for socio-economic and cultural change in time and space", *Population, Space and Place*, 19 (3): 258-274.
- Veevers, j. (1988). " The Real Marriage Squeeze, Mate Selection, Mortality, and the Mating Gradient", *Sociological Perspectives*, 31(2): 169-189.
- Yang, W. and Tiffany Liu, Y. (2005). "Gender Imbalances and the Twisted Marriage Market in Taiwan", *The Family and Social Change in Chinese Societies*, 35: 117-130.